

مجله علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)
سال سوم، شماره سوم، (پیاپی ۱۰)، پاییز ۱۳۹۲
تاریخ وصول: ۱۳۹۲/۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۹/۲۰
صص: ۶۸-۴۹

بررسی نقش کار پنهان زنان در سطح رفاه خانوار روستایی (مطالعه موردی: زنان روستایی شهرستان هامون)

محمود رضا میرلطفی^{۱*}، میثم بندانی^۲، سعیده شهرکی^۳

۱- دکتری تخصصی، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه زابل

۲- عضو هیأت علمی، گروه جغرافیا، دانشگاه زابل

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه زابل

چکیده

زنان حدود نیمی از جمعیت روستایی را تشکیل داده و علیرغم وضعیت نامناسب اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، نقش قابل توجهی در جامعه ایفا می‌نمایند. آنان علاوه بر مسؤولیت مدیریت منزل و تربیت فرزندان، در فعالیت‌های کشاورزی و دامداری در خانواده نیز مشارکت دارند. اما متأسفانه با وجود تلاش زیاد زنان در جوامع روستایی، نقش این گروه غالباً در فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی نادیده گرفته می‌شود. با این نگرش هدف مقاله حاضر بررسی نقش کار پنهان زنان در سطح رفاه خانوارهای روستایی شهرستان هامون است. روش تحقیق مبتنی بر بررسی منابع کتابخانه‌ای، بررسی‌های میدانی و تکمیل پرسشنامه بوده است. داده‌ها با استفاده از نرم افزار آماری SPSS تجزیه و تحلیل شده‌اند. در این راستا ابتدا داده‌ها و اطلاعات مرتبط با فعالیت‌های زنان روستایی در بخش کشاورزی و دامداری در طی دوره‌های ماهانه جمع‌آوری، سپس میزان درآمد (در صورت دریافت دستمزد) برآورد گردید. در ادامه به نقش کار پنهان زنان روستایی (با توجه به تعدیل عامل مداخله‌گر درآمد همسر) در سطح رفاه خانوارها پرداخته شد. یافته‌ها نشان می‌دهد، برآورد ارزش پولی کار پنهان زنان روستایی شهرستان هامون در امور کشاورزی و دامداری به طور میانگین ماهانه ۷۴۰۵۰۰۰ ریال است. همچنین بین چهار گروه درآمدی خانوارهای روستایی و کار پنهان زنان تفاوت معناداری دیده می‌شود. لذا پیشنهاد می‌گردد: با توجه به اینکه کار پنهان زنان روستایی قلب اقتصاد خانواده است، فرهنگ‌سازی‌های لازم در زمینه ارزشمند نمایاندن این خدمات که در حجم تولید ملی انکار

ناپذیر است صورت گیرد و دولت با حمایت از طرح‌های کوچک زود بازده تولیدی و ارائه تسهیلات مالی زمینه استفاده از این نیروی عظیم انسانی را فراهم آورد.

واژه‌های کلیدی: زنان، کار پنهان، سطح رفاه، روستا، شهرستان هامون.

مقدمه

نیل به اهداف توسعه روستایی، بدون شناخت وضعیت موجود جامعه روستایی و گروه‌های موجود در آن ممکن نخواهد بود. در این بین شناسایی آن گروه از افراد جامعه روستایی که در برنامه‌های توسعه روستایی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند، حائز اهمیت بیشتری است. به اعتقاد اکثر صاحب‌نظران مسائل توسعه روستایی، زنان روستایی، یکی از گروه‌های موجود در جوامع روستایی هستند که بنا به دلایل مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کمتر مورد توجه برنامه ریزان و دست‌اندرکاران مسائل توسعه روستایی واقع شده‌اند. متأسفانه این مسأله در کشورهای جهان سوم بیشتر قابل لمس است و کشور ما نیز از این منظر مستثنا نیست (مهندسان مشاور جامع ایران، ۱۳۷۲: ۱). این در حالی است که زنان حدود نیمی از جمعیت جامعه روستایی را تشکیل می‌دهند و دارای وظایف و نقش‌های متعددی هستند. زنان روستایی با انجام فعالیت‌های خانه‌داری (پخت و پز، شست و شو، نگهداری و محافظت از بچه‌ها و غیره) و فعالیت‌های بیرون از منزل (کشاورزی، دام‌پروری) نقش مهمی را در رسیدن به توسعه روستایی به عهده دارند (نوری و علی‌محمدی، ۱۳۸۸: ۹۳). در اغلب کشورها، تعداد وظایف مردان در دوران جوانی و بزرگسالی زیاد است، ولی وظایف آنان با تغییر سن تغییر می‌کند، به طور مشابهی، کار دختران و زنان در سنین پایین آغاز و

مسئولیت‌های آنان با بزرگ‌تر شدن‌شان افزایش می‌یابد. زنان در بزرگسالی کاملاً به سمت فعالیت‌های تولیدی کشیده می‌شوند و حتی در سال-خوردگی نیز مشغول تولید هستند (حاجیلو و خانی، ۱۳۸۷: ۱۵۶). زن روستایی معمولاً در همه کارهایی که مرد روستایی (با رعایت ملاحظات تقسیم کار) انجام می‌دهد مشارکت دارد، اما مرد روستایی در انجام همه کارهایی که زن روستایی انجام می‌دهد مشارکت ندارد (بوذرجمهری و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۲). زنان گذشته از نقش خانه‌داری و نقش تعیین‌کننده‌ای که هم‌زمان با کمک در فعالیت‌های اقتصادی خانواده ایفا می‌کنند، نیروهای نامرئی هستند که معمولاً نه تنها حقوق و دستمزد دریافت نمی‌کنند، بلکه فعالیت اقتصادی آنان به رسمیت شناخته نمی‌شود و یا اصلاً به حساب نمی‌آید (نوری و علی-محمدی، ۱۳۸۸: ۹۴). و جای تأسف بیشتر آن که این نقش را نه خود و نه دیگران و نه برنامه‌ریزان کشاورزی باور دارند و همچنان به عنوان شرکای «نامرئی» هستند. زیرا در نظام‌های اقتصاد سنتی و بهره‌برداری‌های خانوادگی، مشارکت زنان در کشاورزی جزو وظایف آنهاست و پاداش اقتصادی دریافت نمی‌کنند (بوذرجمهری و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۲). در حالی که کار مولد پرداخت نشده زنان روستایی، هم در افزایش درآمد خانواده و هم در کاهش هزینه‌های تولید و تشکیل سرمایه، تأثیری بسزا دارد (صالحین، ۱۳۸۲: ۳۶). آمارهای صرف

فعالیت‌ها در رفاه خانوارهای روستایی صورت نگرفته است. لذا هدف از این پژوهش برآورد درآمد و نقش کار پنهان زنان در رفاه خانوارهای روستایی شهرستان هامون است. با توجه به موارد ذکر شده این پرسش‌ها مطرح می‌شود که:

- ۱- درآمد زنان روستایی از کار در خانواده در صورت دریافت دستمزد چه مقدار است؟
- ۲- بین میزان کار پنهان زنان روستایی و سطح رفاه خانوارها (با توجه به درآمد همسر) تفاوت معناداری دیده می‌شود.

مبانی نظری

ویل دورانت^۱ می‌گوید: «در اجتماعات روستایی قسمت اعظم ترقیات اقتصادی به دست زنان اتفاق افتاده نه مردان، در آن هنگام که قرن‌های متمادی مردان دائماً به طریق‌های کهن خود به شکار اشتغال داشتند، زن در اطراف خیمه‌ها زراعت را ترقی می‌داده و هزاران هنر خانگی ایجاد می‌کرده که هر یک روزی پایه صنعت بسیار مهمی شده‌اند» (آجیلی و قربانی کلاهی، ۱۳۸۷: ۹۹).

فعالیت‌هایی که از سوی زنان روستایی در کشاورزی معیشتی، بازارهای کار محلی و مزارع و همچنین در خانه‌داری انجام می‌گیرد، در اندازه‌گیری فعالیت‌های اقتصادی کشور نادیده گرفته می‌شود. به طور کلی اطلاعات آماری و جمعیتی، زنان روستایی را در طبقه‌ای غیر شفاف و به عنوان «کار افراد خانوار» بدون دستمزد قرار داده است و در نتیجه میزان مشارکت آن‌ها در کار کشاورزی و همچنین فعالیت‌های تولیدی دیگر چون صنایع دستی،

وقت که به تمامی کارها، چه فعالیت‌های اقتصادی با پرداخت، یا بدون پرداخت و یا کار خانه بدون پرداخت، این حقیقت را آشکار می‌کنند که زنان چه در مناطق پیشرفته و یا در حال پیشرفت، زمان بیشتری را به کار اختصاص می‌دهند تا مردان، بجز آمریکای شمالی و استرالیا که ساعت‌های کار تقریباً مساوی است. در آفریقا و آسیا این تفاوت‌ها بیشتر آشکار می‌شود. بنابراین، چنانچه ساعات صرف شده مربوط به کارهای خانه برای زنان احتساب گردد، میزان فعالیت زنان در آمارهای منتشره باید بسیار بالاتر از مردان باشد. ولی در همه کشورها، فعالیت اقتصادی کاری محسوب می‌شود که در برابر آن مزد دریافت شود، و چون زنان برای کارهای مربوط به خانه مزدی دریافت نمی‌کنند، لذا کار آنان فعالیت محسوب نمی‌گردد، در حالی که اگر انجام این خدمات توسط مؤسسات و سازمان‌های دیگر انجام گردد، هزینه بسیار بالایی را برای خانواده در بر خواهد داشت. در زمینه عدم دریافت مزد در قبال کار خانه از سوی زنان می‌بایست اضافه نمود، فعالیت آن‌ها تولید درآمد می‌کند، ولی این درآمد پوشیده و پنهان است، پولی نیست که مستقیم به دست او بدهند، پولی است که به علت زحمات او در جیب خانواده می‌ماند، تا برای رفاه همه خرج شود. زیرا اگر زن خانه به دلایل عدیده کار خانه داری را انجام ندهند، آن خانواده ناگزیر می‌شود با پرداخت مبلغی از درآمد خانواده فردی را برای انجام امور به استخدام درآورد (مرکز امور مشارکت زنان، ۱۳۸۱: ۱۶۶-۱۶۴). بدین ترتیب تاکنون مطالعه‌ای برای برآورد میزان درآمد کار پنهان زنان روستایی در صورت دریافت دستمزد، و بررسی نقش این

1- will Durant

فعالیت‌های مزرعه را نیز انجام می‌دهند و در بسیاری از موارد، نقش سنگین‌تری نسبت به مردان بر عهده دارند (علیایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲). ارزش کار خدماتی آنان نه تنها از کار خدماتی مردان کمتر نیست، بلکه در بسیاری از موارد ارزش کار آنها بیشتر است. وظایف و نقش‌های گوناگونی که بر دوش زن خانه‌دار روستایی سنگینی می‌کند، نشان دهنده‌ی سهم عظیمی است که او در فرایند توسعه دارد. در واقع غیبت زن خانه‌دار از خانه و یا مریضی او باعث اختلال امور منزل و معیشت می‌شود. به طوری که انجام کار کشاورزی و دامداری وابسته به آماده شدن شرایط زندگی توسط زنان روستایی است (مشیری و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۱). پاره‌ای از پژوهش‌ها سهم زنان روستایی را به عنوان نیروی کار کشاورزی در ایران، در مجموع ۴۰ درصد برآورد کرده است که از این مقدار، ۷۰ درصد به زراعت برنج، ۹۰ درصد به تولید سبزی و صیفی، ۵۰ درصد به زراعت پنبه و دانه‌های روغنی، و ۳۰ درصد به محصولات باغی اختصاص دارد. همچنین سهم زنان را در پرورش کرم ابریشم ۹۰ درصد، در تولید صنایع دستی ۷۵ درصد و در فعالیت‌های دام‌پروری و قالی‌بافی، به ترتیب، بیش از ۵۰ درصد و ۹۰ درصد برآورد کرده‌اند. در کشور ما با وجود این که آمار و اطلاعات گوناگون، حکایت از این دارد که بیش‌تر زنان روستایی به گونه تمام وقت و یا نیمه وقت به انواع فعالیت‌های تولیدی اشتغال دارند (جدول ۱)، لیکن به دلایل مختلف، راه کارها و تعاریف به کار گرفته شده مرکز آمار، برای احتساب موضوع اشتغال در ایران، آنها را شاغل به شمار نیاورده، و در آمارها منظور نمی‌کند (امینی و شاپورآبادی، ۱۳۸۶: ۷۱) و

قالی‌بافی، گلیم‌بافی، دامداری و موارد دیگر بسیار ناچیز شمرده می‌شود (آگهی و پزشکی‌راد، ۱۳۷۸: ۱۸۲). در حالیکه بر اساس گزارش سازمان ملل ۴۶ درصد از تولید مواد غذایی در رابطه با ۶۰ درصد از فعالیت‌های روستایی صورت گرفته و همچنین ۲۳ تریلیون دلار از درآمد حاصل جهانی کار ثبت شده در سال ۱۹۹۳ حدود ۱۶ تریلیون دلار مربوط به فعالیت‌های زنان روستایی و امور خانه‌داری و سایر کارهای ثبت شده است که در جامعه‌ی روستایی صورت گرفته است. از این حاصل ۱۱ تریلیون دلار آن به نقش زنان در امور اقتصادی اختصاص دارد. بررسی‌های صورت گرفته در بیشتر کشورهای در حال توسعه و تعدادی از کشورهای توسعه‌یافته نشان می‌دهد که در فعالیت‌های اقتصادی ساعت کاری و سختی کار زنان روستایی بیشتر از مردان است. فروک^۲ در مطالعات خود در تعدادی از مناطق روستایی بنگلادش نشان داده که زنان ناگزیرند روزانه نزدیک به ۱۰ تا ۱۳ ساعت صرف کارهای تولیدی کنند و یا در کشورهای مثل ژاپن مشقت کاری زنان ۷ درصد، اتریش ۱۱ درصد، ایتالیا ۲۸ درصد، کنیا ۳۵ درصد بیشتر از مردان است (مشیری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۴).

در ایران نیز زنان روستایی همانند سایر کشورها به صورت گوناگون در عرصه‌های کشاورزی و غیر کشاورزی فعال هستند. بر اساس یک تقسیم کار کلی معمولاً گفته می‌شود که امور منزل به عهده زنان و فعالیت‌های بیرون از خانه به عهده مردان است، ولی این رویه در نواحی روستایی اعتبار زیادی ندارد، زیرا زنان روستایی علاوه بر انجام فعالیت‌های خانه‌داری،

اغلب بانوان روستایی به عنوان کشاورز محسوب نشده‌اند و متأسفانه نقش و کار آنان در دیدگاه‌ها و مباحث جامعه شناختی روستایی پنهان مانده است (بوذرجمهری و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۰).

جدول شماره ۱- متوسط درصد سهم زنان روستایی در مراحل مختلف تولید محصولات کشاورزی و دامی در کشور

نوع فعالیت	مراحل	سهم زنان روستایی (درصد)
کشاورزی	پیش از کاشت	
	کاشت	۲۲
	داشت	۲۵
	برداشت	۲۶/۴
دامداری	چرا	۲۳
	تعلیف	۴۱
	مراقبت از دام	۴۲
	شیردوشی	۸۶

مأخذ: آگهی و پزشکی راد، ۱۳۷۸: ۱۹۴.

در حوزه‌های اقتصادی نسبت به مردان افزایش پیدا کرده است. با دقت در آمار جدول ۲ می‌توان دریافت که یک روند صعودی در افزایش فعالیت اقتصادی زنان وجود داشته به عبارتی در سال ۱۳۶۵، میزان جمعیت فعال اقتصادی زنان نسبت به مردان ۹/۸ درصد بوده است؛ در حالی که این میزان به تدریج افزایش یافته و در سال ۱۳۷۰ به ۱۰/۸ درصد، در سال ۱۳۷۵ به ۱۴/۲ درصد و در سال ۱۳۸۲ به ۱۷/۲ درصد رسیده است. به عبارتی حضور زن روستایی در حوزه‌های اقتصادی در کمتر از دو دهه تقریباً دو برابر شده است.

کار پنهان یا کار پرداخت نشده فعالیت‌هایی است که زنان غالباً متأهل در قالب تعهدات خانوادگی، با صرف وقت و انرژی قابل توجهی انجام می‌دهند و غالباً در سرشماری عمومی، به خصوص در مباحث مربوط به «سرمایه گذاری» از دید آمارگیران و در نتیجه سیاست‌گذاران پنهان مانده است (صالحین، ۱۳۸۳: ۳۲). زن روستایی به دلایل فرهنگی و سنتی حاکم ناگزیر است تا تلاش بیشتری نسبت به مرد در انجام امور داشته باشد، اما به نظر می‌رسد در یک نظام نابرابر اقتصادی کمتر از مرد سهم می‌برد. به دلیل ورود زود هنگام دختران به بازار کار برای کمک به اقتصاد خانواده طی دو دهه اخیر میزان فعالیت زنان

جدول شماره ۲- نسبت جمعیت فعال اقتصادی زنان به مردان (۱۰ ساله و بیشتر)

سال	درصد
۱۳۶۵	۹/۸
۱۳۷۰	۱۰/۸
۱۳۷۵	۱۴/۲
۱۳۸۲	۱۷/۲

مأخذ: شاوردی و چیت ساز، ۱۳۸۹: ۱۲۰.

کم‌تر از آنچه هست، برآورد نماید. یافته‌های تحقیقات گوناگون نشان می‌دهد که در کشورهای هند، فیلیپین و بنگلادش زنان روستایی مدت زمانی را که به کشاورزی و کار در منزل اختصاص می‌دهند، معادل کار مردان است. یافته یک پژوهش در کشورهای افریقایی به خوبی گویای این نکته است (جداول ۳ و ۴).

پدیده فرهنگی نادیده انگاشتن کار اقتصادی زنان روستایی و نقش آنان در تأمین منابع مالی و غیر مالی خانوار پدیده غالبی است که توجه ضرورت نگرش به کار زنان به عنوان پس‌انداز نامرئی را کمی دشوار می‌سازد. البته دشواری محاسبه و اندازه‌گیری سهم زنان روستایی بدون دستمزد در اقتصاد خانوار موجب شده تا آمارهای ملی میزان مشارکت آن‌ها را

جدول شماره ۳- متوسط دقیقه نفر - روز در فعالیت‌های مختلف به تفکیک جنسیت.

مرد	زن	زمینه فعالیت
۲۰۲	۳۶۷	۱- تولید، عرضه و توزیع محصولات کشاورزی
۱۵۶	۴۵	۲- صنایع دستی و سایر فعالیت‌های حرفه‌ای
۹۱	۲۷	۳- فعالیت‌های اجتماعی
۴	۱۴۸	۴- فعالیت‌های خانه
۲۶۹	۱۵۸	۵- تأمین نیازهای شخصی (وقت، استراحت، غذا خوردن و ...)
۱۱۸	۷۷	۶- وقت آزاد (گوش دادن به رادیو و تلویزیون، گفت و گو با دیگران و ...)
۴۵۳	۵۸۷	جمع کار
۳۸۷	۲۳۵	جمع وقت آزاد و تأمین نیازهای شخصی

مأخذ: شادی طلب، ۱۳۸۱: ۲۲۱.

جدول شماره ۴- درصد مشارکت در تولید محصولات کشاورزی بر حسب جنسیت و سن در چند کشور آفریقایی.

نام کشور	نوع محصول	زن	مرد	کودک
سوازیلند	ذرت محلی	۵۵	۳۱	۹/۲
	ذرت هیبرید	۴۹	۳۶	۷
	ذرت علوفه‌ای	۸۸	۹	۱
	حبوبات	۴۰	۴	۲
	تنباکو	۳۵	۴	۸
مالاوی	ذرت	۵۴	۲۵	۲۱
	پنبه	۴۷	۴۶	۸
	تنباکو	۴۷	۴۰	۱۳
رواندا	محصولات غده‌ای	۸۰	۲۰	***
	قهوه	۷۰	۳۰	-----
سریلانکا	برنج مناطق مرتفع	۵۵	۴۵	***
	برنج مناطق پست	۴۰	۶۰	-----
	قهوه	۲۰	۸۰	-----
	کاکائو	۲۰	۸۰	-----
زئیر	محصولات غده‌ای	۶۲	۹	۲۲

مأخذ: آگهی و پزشکی راد، ۱۳۷۸: ۱۹۸.

* افراد بالای ۶۴ سال، کارگران فصلی و محلی در جدول منظور نشده‌اند.

** کارگران فصلی در نظر گرفته شده‌اند.

*** ارقام جداگانه برای کودکان گزارش نشده است.

روستایی یک زنجیره از فرایند تولید است و تبدیل محصولات کشاورزی به کالاهایی که نیازهای خانوار را تأمین می‌کند، فرقی با تولید کالا برای مبادله در بازار ندارد. در بخش بازار تولید با ارزش کالاها بر اساس واحد پولی اندازه‌گیری می‌شود و در بخش خانوار (غیر بازار) می‌توان بر اساس وقت صرف شده و برآورد ارزش زمان صرف شده آن را به واحد پولی تبدیل کرد. به عبارت دیگر کار بدون دستمزد زن روستایی با ارزش کار و یا خدماتی که از بازار خریداری می‌شود، تفاوتی ندارد. بنابراین نتایج

بسیاری از مطالعات انجام شده در جامعه‌ی روستایی ایران، فعالیت زنان در واحد بهره‌برداری خانوادگی و یا اشتغال به صنایع دستی را به عنوان کارهای حاشیه‌ای زنان در تأمین هزینه‌های خانوار عنوان کرده‌اند، ولی با توجه به سهم نیروی کار زنان در نیروی کار زراعت و دامداری (متوسط ۴۰ درصد) می‌توان عنوان کرد که این کارها به هیچ وجه حاشیه‌ای نیستند، هر چند که ممکن است نتایج آن از دید جامعه پنهان مانده باشد. واقعیت این است که تولید برای بازار و بخش‌های غیر بازار در خانوار

جمع‌بندی این مطالب نشان می‌دهد که نقش اقتصادی - اجتماعی زنان روستایی در توسعه انکارناپذیر است و عوامل متعددی در چگونگی ایفای این نقش مؤثر هستند. به همین جهت ضرورت دارد اطلاعات جامع و درستی از آن در دسترس باشد تا بتوان برنامه‌ریزی‌های مثبتی در جهت دستیابی به جایگاه اجتماعی متناسب با این نقش اقتصادی انجام دهند.

سابقه تحقیق

تاکنون مطالعه‌ای بر بررسی نقش کار پنهان زنان در رفاه خانوارهای روستایی و بالاخص محاسبه میزان درآمد دریافتی در قیل انجام این کارها صورت نگرفته است و بیشتر مطالعات به بررسی مشارکت زنان و عوامل مؤثر بر آن در فعالیت‌های اقتصادی پرداخته‌اند که خلاصه‌ای از نتایج تعدادی از تحقیقات در این حوزه در قالب جدول ۵ آورده شده است.

حاصل از زنان چه در شکل غیر مالی و چه به صورت منابع مالی می‌باید پس انداز نامریی در اقتصاد خانوار تلقی شود (شادی‌طلب، ۱۳۸۱: ۲۲۳). به طور خلاصه می‌توان گفت، زن روستایی در اقتصاد خانواده نقش مهمی بر عهده دارد. او علاوه بر کارهای مربوط به اداره منزل در بسیاری از امور مربوط به واحد بهره‌برداری نیز مشارکت دارد. مطالعات نشان می‌دهند که در صورت مهاجرت رئیس خانواده، در تمام طول غیبت او از ده، وظایف تولیدی رئیس خانواده به جز کارهایی که نیاز به تخصص دارند نظیر شخم‌زنی و بذرپاشی، از زمره وظایف زنان به شمار می‌رود. به طور کلی تصویر زن روستایی در کشور ما تصویری پر تلاش، قانع، صبور و پایدار است. دست‌آورد فعالیت‌های طاقت‌فرسای زنان، اهرم درآمدزایی خانواده روستایی و بهبود و بهزیستی خانواده است (آل‌آقا، ۱۳۸۴: ۱۵۵).

جدول شماره ۵- سابقه تحقیق در ایران و جهان

ردیف	محقق	موضوع	نتیجه تحقیق	تاریخ
۱	آگهی و پزشکی راد	ارزشیابی کار زنان روستایی در کشورهای در حال توسعه	زنان روستایی ساعات کاری بیشتری را نسبت به مردان به خود اختصاص داده و از نظر فرایند توسعه و ایجاد ثروت در جهان سهم مهمی را نیز عهده دار هستند.	۱۳۷۸
۲	نواب اکبر	نقش زنان روستایی در توسعه کشاورزی در دهه گذشته	نقش زنان در بخش کشاورزی تحت تأثیر عواملی چون جنسیت، ساختار خانوادگی و فرهنگ منطقه است. در ایران در دهه گذشته نیروی کار زنان در بخش کشاورزی ۴۰ درصد کل نیروی کار برآورد گردیده، که این میزان در بخش‌های مختلف متفاوت است.	۱۳۷۹
۳	صالحین	نحوه صرف وقت زنان روستایی دونا	اختصاص بیش از دو سوم اوقات بیداری زنان روستایی شهرستان دونا به کارهای مولد بیانگر حضور قابل توجه آن‌ها در صحنه فعالیت‌های اقتصادی در روستاست.	۱۳۸۲
۴	لهسایی زاده و همکاران	بررسی مشارکت اقتصادی زنان روستایی استان فارس	بین تحصیلات و مشارکت اقتصادی زنان رابطه معکوس بوده است. به بیان دیگر، هر چه تحصیلات زنان بیشتر می‌شود تمایل آنان به انجام دادن کارهای اقتصادی که عمدتاً در روستاها مرتبط با کشاورزی و دامداری است کمتر می‌شود.	۱۳۸۴

۱۳۸۸	بین متغیرهای تعداد فرزندان، ارزش نیروی کار زنان، میزان مشارکت در تصمیم گیری‌های اقتصادی خانواده، میزان تحصیلات و میزان باور به سنت‌های اجتماعی همبستگی و متغیر دوم (سهم زنان روستایی از درآمد خانوار) رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.	عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر سهم زنان روستایی از درآمد خانوار در شهرستان گیلانرود	علیایی و همکاران	۵
۱۳۹۰	مشارکت زنان در بازار کار، مخصوصاً زنان روستایی موجب کاهش نرخ باروری، افزایش سطح تولید، افزایش درآمد و در نتیجه افزایش رفاه اجتماعی کل جامعه می‌شود.	بررسی موانع مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های تولیدی زراعی	موسوی و همکاران	۶
۲۰۰۶	تفاوت بسیاری در نرخ دستمزد بین زنان و مردان روستایی وجود دارد و در واقع زنان در روستا در قبال انجام فعالیت‌های کارگری دستمزد کمتری نسبت به مردان می‌گیرند.	بررسی پرداخت دستمزد ساعت کار زنان روستایی انگلستان	کیت هوگارت و شن چنگ ^۳	۷
۲۰۱۰	زنان با کار در مزرعه، اقتصاد خانواده خود را از خطر نجات می‌دهند و باعث ایجاد تعادل بین نیاز و درآمد خانواده می‌شوند.	کارآفرینی زنان روستا	تنودوزیا آنتوپولو ^۴	۸
۲۰۱۲	زنان به عنوان بخش جدایی ناپذیر جامعه سهمی برابر در روند توسعه کشور دارند اما مطالعات تجربی نشان می‌دهد که اگرچه زنان نقش حیاتی در توسعه کشاورزی دارند، اما از برنامه‌های آموزشی و ترویجی کشاورزی کمتری نسبت به مردان برخوردار می‌باشند.	منابع اطلاعات کشاورزی در بین زنان روستایی آسام	دینش دای ^۵	۹
۲۰۱۳	زنان روستایی از وضعیت بهداشت مطلوبی برخوردار نیستند و در معرض انواع آسیب‌ها قرار دارند، از سویی با کار در مزرعه این آسیب‌ها تشدید می‌شود و باعث قرار گرفتن زنان در معرض کودهای سمی، آفت‌کش‌ها و غیره می‌شود.	محیط زیست و بهداشت زنان روستایی	سعد حسین ^۶	۱۰
۲۰۱۳	در کشورهای در حال توسعه زنان در فعالیت‌های کشاورزی مشارکت زیادی دارند که با مشقت‌های فراوانی روبه رو هستند؛ از جمله ارتباط برقرار کردن با محیطی خشک و محروم و انجام دادن کارهای سخت و طاقت فرسا که توانایی مردانه‌ای را می‌طلبد.	عنوان تقسیم کار در واحد تولید مزرعه خانواده	داده لیما ویدال ^۷	۱۱
۲۰۱۳	شکاف درآمدی زیادی بین زنان روستایی و زنان شهری وجود دارد. در واقع زنان روستایی دستمزدی بسیار پایین‌تر از زنان شهری دارند، در حالیکه این قضیه در مورد مردان صدق نمی‌کند.	بررسی مجازات دستمزد فضایی برای زنان، اشاره‌ای به شکاف درآمدی زنان روستایی و زنان شهری	کریستین اسمیت و ربکا کلابر ^۸	۱۲

مأخذ: نگارندگان

3- Keith Hoggart, shen cheng

4- Theodosia Anthopoulos

5- Dinesh Das

6- saad- Hussein

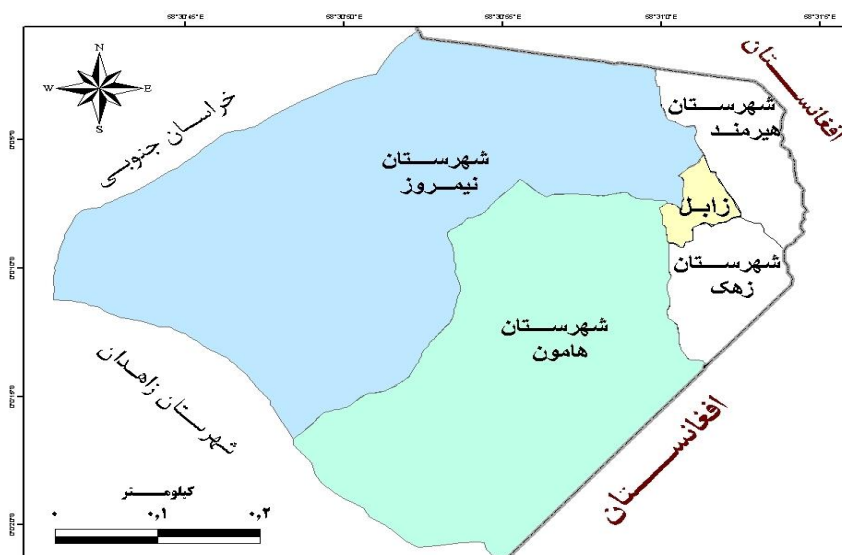
7- Déa de Lima Vidal

8- Kristin E. Smith, Rebecca Glauber

در محدوده جنوب و جنوب شرقی این منطقه قرار دارد (شکل ۱).

منطقه مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه شهرستان هامون است، شهرستان هامون یکی از پنج شهرستان منطقه سیستان

ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۲

شکل ۱- موقعیت شهرستان هامون در منطقه سیستان

از نوع گرم و خشک است، میانگین دمای سالانه $21/8$ درجه سانتیگراد، بارش $58/7$ میلی‌متر است. باد 120 روزه سیستان از معروف‌ترین بادهای محلی ایران است که سرعت وزش آن به 120 کیلومتر بر ساعت نیز می‌رسد. وزش این بادهای از اواخر اردیبهشت‌ماه تا اواخر شهریورماه ادامه دارد. از دیگر بادهای سیستان، باد گاوکش است که در زمستان می‌وزد. این باد، گاهی درجه سرمای سیستان را 15 تا 20 درجه زیر صفر برده و خسارات فراوانی را باعث می‌گردد (مهندسان مشاور فرپاک، 1363 : 20). جهت غالب وزش باد در همه فصول سال، جهات شمال و شمال‌غربی است و بیشترین تواتر وزش باد مربوط به ماه‌های گرم سال بوده که حدود 80 درصد فراوانی مشاهده شده را به خود اختصاص می‌دهد. با توجه

شهرستان هامون به مرکزیت محمدآباد بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال 1391 دارای 2 بخش به نام بخش مرکزی و تیمورآباد و 4 دهستان به نام تیمورآباد، کوه خواجه، مرکزی و لوتک است (مرکز آمار ایران، 1391). این شهرستان از سمت شمال با شهرستان‌های زابل و نیمروز و از سمت شرق با شهرستان زهک، از سمت جنوب شرقی با کشور افغانستان و از سمت جنوب با شهرستان زاهدان هم‌جوار است. از نظر موقعیت جغرافیایی این شهرستان حدوداً در فاصله بین نقاط 30 درجه و 5 دقیقه تا 31 درجه و 1 دقیقه عرض شمالی و 60 درجه و 55 دقیقه تا 61 درجه و 35 دقیقه طول شرقی قرار گرفته و مساحتی بالغ بر 4072 کیلومتر دارد. اقلیم حاکم بر منطقه در تمام طبقه‌های اقلیمی

جسته و همانند سایر تحقیقات دارای دو زیر بخش عمده جهت انجام بوده است. بخش اول را مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای برای بررسی مواردی چون ادبیات نظری موضوع و پیشینه تحقیق به خود اختصاص داده و بخش دوم در قالب پژوهش میدانی و پیمایشی برای جمع‌آوری اطلاعات و سپس تدوین و تکمیل پرسش‌نامه انجام پذیرفته است. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه با تأیید کارشناسان مربوط انجام شد و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ در این رابطه $\alpha = 0/82$ برآورد گردیده، که با توجه به آستانه‌های در نظر گرفته شده در منابع علمی معتبر، از قابلیت اعتماد مطلوبی برخوردار است (سکاران، ۱۳۸۱: ۱۰۶). جامعه آماری شامل کلیه خانوارهای روستایی شهرستان هامون، که بر اساس آمار سال ۱۳۹۰ برابر با ۸۲۴۸ خانوار است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران در سطح ۹۵ درصد اطمینان ($T = 1/96$) برابر با ۳۶۷ زن خانوار تعیین که در نهایت برای قابلیت تعمیم بیشتر، تعداد ۳۷۰ پرسشنامه به صورت تصادفی انتخاب و تکمیل گردید، در مراحل بعدی تحقیق تحلیل داده‌های گردآوری شده در قالب پرسشنامه با استفاده از نرم-افزار SPSS صورت گرفته و از آزمون آماری ANOVA برای پاسخ‌گویی به سؤالات استفاده شده است.

به خشک شدن دریاچه هامون، کاهش رطوبت خاک، کمبود پوشش گیاهی و بالا بودن شدت و فراوانی این بادهای، افزایش روزهای طوفانی همراه با گرد و غبار را در منطقه شاهد هستیم. طبق برآوردی که از تعداد روزهای توأم با طوفان و گرد و غبار برای یک دوره ۱۰ ساله در سطح کشور به عمل آمده، منطقه سیستان با بیش از ۱۵۰۰ روز، بالاترین نسبت را در سطح کشور به خود اختصاص داده است. به هر حال، وزش بادهای ۱۲۰ روزه تأثیر غیرقابل اجتنابی بر تمامی جنبه‌های اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی منطقه دارد (خسروی، ۱۳۸۷: ۱۹). فعالیت عمده روستاهای شهرستان هامون بر پایه کشاورزی است که از گذشته‌های دور عمده‌ترین فعالیت اقتصادی این مکان را تشکیل می‌داده است، دامداری و صیادی که یکی از زمینه‌های اشتغال اصلی تعدادی از اهالی روستاهای منطقه نظیر صیادان سفلی و علیا می‌باشد و برخی صنایع دستی از جمله حصیربافی، پرده‌بافی و قالی‌بافی که در واقع تبلور میل خود اتکایی زنان روستایی این منطقه در جهت رفع نیازها و کمک به اقتصاد خانوار روستایی به شمار می‌آید می‌باشد (کیمیایی خلیل‌آباد، ۱۳۷۸: ۲۹-۲۸-۲۳).

روش تحقیق

این پژوهش از نوع کاربردی و از روش توصیفی - تحلیلی برای بررسی پارامترهای مورد بررسی سود

جدول شماره ۶- شاخص‌های مورد استفاده در تحقیق

شاخص‌های رفاه	
اقتصادی	اجتماعی
رضایت از درآمد، امنیت درآمدی، تأثیر گذاری تورم در زندگی، توانایی مالی خانواده در تأمین خواسته‌های مالی فرزندان، تأثیر گذاری آسیب‌های غیر منتظره (تلفات دام، خسارات وارده به کشاورزان و ...) در زندگی، توانایی مالی در استفاده از ماشین آلات کشاورزی، توانایی مالی در استفاده از خدمات دامپزشکی، توانایی مالی در نوسازی مسکن، توانایی خرید پوشاک، توانایی خرید پوشاک، توانایی خرید مواد غذایی، توانایی خرید میوه، توانایی خرید لوازم منزل، توانایی خرید ابزار کشاورزی، توانایی خرید وسایل نقلیه، توانایی خرید زیور آلات، دسترسی به امکانات بهداشتی (خانه بهداشت، پرستار و ...)، توانایی مراجعه به پزشک متخصص، میزان .	احساس شادابی، مشارکت مالی در نهادهای خیریه، مشارکت در تصمیم‌گیری‌های خانواده، دید و بازدید از اقوام و دوستان، برخورداری از امکانات آموزشی، شکست تحصیلی فرزندان، میزان تأثیر در بهبود وضعیت تحصیلی فرزندان، آزادی عمل در هزینه کردن درآمد خود، آزادی عمل در تنظیم بودجه خانوار، توانایی در مالکیت اموال خانواده، رضایت از همسر، رضایت از شغل همسر، رضایت از کمک به همسر در کارهای کشاورزی و دامداری، رضایت از زندگی در روستا، رضایت از تعداد فرزندان، رضایت از کیفیت مسکن، رضایت از سطح مالی خانواده، رضایت از نحوه گذراندن اوقات فراغت، رضایت از جنسیت، رضایت از نظافت محیط روستا، رضایت از امنیت روستا، رضایت از خود در نقش همسر، رضایت از خود در نقش مادر، رضایت از مدت زمان باقی مانده برای توجه به خود، رضایت از زندگی، دسترسی به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای.

یافته‌های پژوهش

میانگین سنی جامعه نمونه ۴۵/۶۷ سال، با حداقل ۱۹ سال و حداکثر ۷۰ سال و بعد خانوار ۵ نفر می‌باشد. از لحاظ سواد، ۴۹/۶ درصد آن‌ها بی‌سواد و ۵۰/۴ درصدشان باسواد بوده‌اند. شغل ۶۷/۸ درصد از همسران پاسخگویان کشاورزی و میانگین مدت ازدواج آن‌ها ۲۷/۷۳ سال می‌باشد. میانگین میزان زمین کشاورزی این خانوارها ۳ هکتار و تعداد گاو و گوسفند به ترتیب ۰/۵۳ و ۱۵/۶۹ راس و ماکیان ۲۳/۴۴ عدد است.

برای محاسبه ارزش پولی کار زنان ابتدا با استفاده از روش زمان سنجی، ساعات کاری زنان روستایی در هر یک از فعالیت‌های کشاورزی و دامداری مورد

محاسبه قرار گرفت. در روش زمان سنجی با ارائه جزئیات اطلاعات در زمینه تقسیم زمان برای انجام دادن فعالیت‌ها در درون یا بیرون از خانوار در طی سال، تصویر دقیق‌تری از میزان مشارکت زنان در کارها و فعالیت‌های اقتصادی نشان داده می‌شود که در مطالعات آماری نیروی کار در دست نیست (آگهی و پزشکی‌راد، ۱۳۸۷: ۱۹۳). در واقع هدف از تحقیقات زمان سنجی، اندازه‌گیری میزان واقعی مشارکت اعضای خانوار در هر نوع فعالیت است. این کار محاسبه فعالیت‌هایی را که هر کدام از اعضای خانوار در آن مشارکت دارند و زمانی را که برای انجام هر نوع کار صرف می‌کنند، در بر می‌گیرد (همان ۱۹۹). در این راستا میزان پراکنش زمان صرف شده

بذرپاشی) بوده است (جدول ۶). بر اساس اطلاعات کسب شده (تکمیل پرسشنامه‌های خانوار) میزان ساعات کاری زنان روستایی در هر یک از فعالیت‌ها از قرار ذیل است.

برای هر کار به صورت روزانه، هفتگی و ماهانه تعیین می‌شود. بیشترین فراوانی فعالیت‌های زنان روستایی مورد مطالعه، مربوط به فعالیت‌های کشاورزی (برداشت محصول، آبیاری، وجین کاری و

جدول شماره ۷- محاسبه ارزش پولی کار زنان روستایی

میزان دستمزد در یک ماه به ریال	میزان دستمزد برای یک ساعت کار به ریال	روز کار (۸ ساعت)	میانگین وقت صرف شده در ماه به ساعت	میانگین وقت صرف شده در هفته به ساعت	میانگین وقت صرف شده در روز به ساعت	نوع فعالیت
۶۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۷/۵	۶۰	۱۴	۲ ساعت	وقت صرف شده برای تغذیه دام
۳۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۳/۷۵	۳۰	۷	۱ ساعت	وقت صرف شده برای تمیز کردن اصطبل
۲۳۵۰۰	۱۰۰۰۰	۲/۹۱	۲۳:۳۰	۵:۱۵	۴۵ دقیقه	وقت صرف شده برای تیمار دام
۱۵۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱/۹	۱۵	۳:۳۰	نیم ساعت	وقت صرف شده برای تمیز کردن مکان ماکیان
۴۷۰۰۰	۲۰۰۰۰	۲/۹۱	۲۳:۳۰	۵:۱۵	۴۵ دقیقه	وقت صرف شده برای تولید فرآورده‌های دامی
۱۵۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱/۹	۱۵	۳:۳۰	نیم ساعت	وقت صرف شده برای شیر دوشی
۱۵۰۰۰۰	۲۵۰۰۰	۷/۵	۶۰	۱۴	۲ ساعت	وقت صرف شده برای وجین کاری
۱۵۰۰۰۰	۲۵۰۰۰	۷/۵	۶۰	۱۴	۲ ساعت	وقت صرف شده برای آبیاری
۱۱۲۵۰۰	۲۵۰۰	۵/۶	۴۵	۱۰:۳۰	۱ ساعت و نیم	وقت صرف شده برای بذرپاشی
۱۳۷۵۰۰	۲۵۰۰	۶/۸	۵۵	۱۵:۳۰	۲ ساعت و نیم	وقت صرف شده برای برداشت محصول

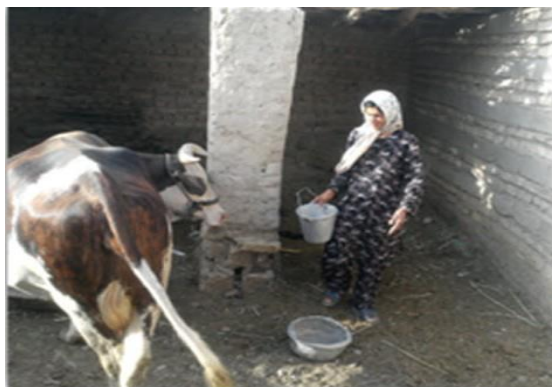
مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۲

کردن طویله، تیمار دام، رسیدگی به دام‌های خانگی و ماکیان کارهایی است که زنان روستایی شهرستان هامون در زمینه دامداری انجام می‌دهند. که هر کدام از این کارها به ترتیب ۱ ساعت، ۴۵ دقیقه و نیم ساعت در روز، از وقت زنان را می‌گیرد. تهیه فرآورده‌های دامی و شیر دوشی در این منطقه کاری زنانه محسوب می‌شود که چنین کارهایی به طور متوسط و به ترتیب ۴۵ دقیقه و ۱ ساعت از وقت زنان را در شبانه روز پر می‌کند (شکل ۲).

چگونگی صرف وقت در انواع فعالیت‌ها

دامداری

بر اساس یافته‌های تحقیق مشخص گردید که زنان روستایی منطقه مورد مطالعه، به طور میانگین ۲ ساعت از وقتشان را در روز به تغذیه و چرای دام‌هایشان مشغول اند. که این تغذیه دام طیف گسترده‌ای از قبیل چرای طبیعی دام، تهیه و دادن علوفه دستی به دام، همچنین دادن آب به دام‌ها و آب و دانه دادن به ماکیان را شامل می‌شود. همچنین تمیز

شکل ۲- نمونه فعالیت دامداری، ۱۳۹۲

کشاورزی، در بذر پاشی نیز مشارکتی فعال دارند و وقت قابل توجهی (۱ ساعت و ۳۰ دقیقه در شبانه روز) را صرف این فعالیت می‌کنند. شایان ذکر است که برداشت محصول نیز به طور میانگین حدود ۲ ساعت و ۳۰ دقیقه از اوقات زنان مورد مطالعه را اشغال می‌کند. این رقم در فصول گوناگون تفاوت چشمگیری دارد و در فصول بهار و تابستان به بیشترین حد خود، حدود ۷ ساعت و ۴۰ دقیقه در شبانه روز می‌رسد؛ و در فصول پاییز و زمستان، به حدود ۵۰ دقیقه در شبانه روز کاهش می‌یابد (شکل ۴).

کشاورزی

طبق تحقیقات میدانی مشخص گردید که زنان روستایی مورد مطالعه، سهمی عمده در فعالیت‌های کشاورزی دارند، به طوری که اهم کارهای کشاورزی مثل وجین کاری به طور متوسط ۲ ساعت از وقت شان را در شبانه روز می‌گیرد. همچنین حدود ۲ ساعت از شبانه روز را نیز صرف آبیاری محصولات کشاورزی می‌کنند. هر چند که در تقسیم جنسیتی کار، در سایر نقاط ایران معمولاً آبیاری توسط مردان انجام می‌شود، اما در این منطقه زنان نیز در این فعالیت مشارکت دارند. علاوه بر آبیاری محصولات

شکل ۳- نمونه‌ای از فعالیت وجین کاری، ۱۳۹۲

شکل ۴- نمونه‌ای از فعالیت برداشت محصول، ۱۳۹۲

است که در واقع بیانگر میزان کمک نقدی است که یک زن روستایی به خانواده‌اش می‌کند. کار پنهان زنان در سطح رفاه خانوار، چون متغیر مداخله‌گری مانند درآمد همسر وجود داشته است. برای تعدیل این مورد محققان با توجه به درآمد همسر، ابتدا خانوارهای جامعه نمونه را به چهار گروه درآمدی:

گروه اول (۲۰۰۰۰۰۰-۱۰۰۰۰۰۰ ریال)

گروه دوم (۳۰۰۰۰۰۰-۲۰۱۰۰۰۰ ریال)

گروه سوم (۴۰۰۰۰۰۰-۳۰۱۰۰۰۰ ریال)

گروه چهارم (۴۰۱۰۰۰۰ ریال به بالا) تقسیم‌بندی کرده‌اند و سپس برای تحلیل رابطه بین گروه‌های درآمدی خانوارهای جامعه نمونه و پارامترهای مختلف از آزمون تحلیل واریانس (Anova) استفاده گردیده است.

بر این اساس میانگین رضایت از درآمد و امنیت درآمدی (جدول شماره ۷) خانوارهای نمونه به عنوان مهم‌ترین متغیرهای کیفی با سطح درآمد

برای برآورد ارزش پولی هر یک از فعالیت‌های انجام شده از سوی زنان روستایی، میزان دستمزدی که برای هر یک از کارها، در صورت به کارگیری یک کارگر پرداخت می‌شود در نظر گرفته شد. همچنین بعضی از فعالیت‌ها همانند تولید فرآورده‌های دامی، شیردوشی و وجین کاری که در منطقه مورد مطالعه ممکن است به صورت نقدی حساب نشود و در پایان کار سهمی از محصول به کارگر داده شود (برای مثال در فعالیت وجین کاری محصول پیاز برای یک روز کاری ۸ ساعته ۱۰ کیلو از محصول پیاز به کارگر داده می‌شود). میزان ارزش پولی محصول داده شده برآورد گردیده است. و به این وسیله میزان دستمزدی را که در صورت دریافت پول به یک زن روستایی باید پرداخت شود، بر اساس محاسبه ارزش پولی هر روز کاری (۸ ساعت) برآورد گردید. که در این پژوهش با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان گفت ارزش کار یک زن روستایی در منطقه مورد مطالعه در یک ماه حدود ۷۴۰۵۰۰۰ ریال

خانوارهای طبقه اول درآمدی کم‌ترین میزان رضایت (۲/۲۲) را دارند. همچنین میانگین امنیت درآمدی خانوارها نیز نشان می‌دهد که بیشترین امنیت درآمدی (۲/۳۷) را گروه دوم و کم‌ترین امنیت درآمدی (۲/۱۸) را گروه اول داشته‌اند.

خانوارها به عنوان متغیر کمی مورد سنجش قرار گرفته است. بررسی میانگین رضایتمندی از درآمد خانوار (در طیف لیکرت از ۱ تا ۵) نشان می‌دهد که خانوارهای طبقه دوم درآمدی بیشترین میزان رضایت (۲/۴۲) و

جدول شماره ۸- تحلیل واریانس متغیرهای سطح رفاه خانوارهای نمونه

	ANOVA	Mean square	F	sig	انحراف معیار	میانگین	درآمد	
Between Groups	۲/۳۹۷	۷۹۹		۰۰۴	۹۸۵	۲/۲۲	۱۰۰۰۰۰-۲۰۰۰۰۰	میزان رضایت از درآمد
Within Groups	۳۷۳/۰۳۳		۷۸۴		۱/۲۶۶	۲/۴۷	۲۰۱۰۰۰۰-۳۰۰۰۰۰۰	
Total	۳۷۵/۴۳۰	۱/۰۱۹			۹۷۸	۲/۳۴	۳۰۱۰۰۰۰-۴۰۰۰۰۰۰	
Between Groups	۱/۵۰۰	۵۰۰		۶۴۳	۸۳۴		۱۰۰۰۰۰۰ -۲۰۰۰۰۰۰	میزان امنیت درآمدی
Within Groups	۳۲۸/۳۸۱	۷۹۸	۵۵۷		۱/۲۳۹		۲۰۱۰۰۰۰ -۳۰۰۰۰۰۰	
Total	۳۲۹/۸۸۱				۹۶۹		۳۰۱۰۰۰۰-۴۰۰۰۰۰۰	
					۷۳۱		۴۰۱۰۰۰۰ به بالا	

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

مختلف نشان می‌دهد که در تمام متغیرهای مورد آزمون، با سطح رفاه سطح معنا داری (sig) کمتر از ۰/۰۵ بوده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تفاوت معنا داری بین چهار گروه درآمدی و کار پنهان وجود دارد و با افزایش سطح رفاه کار زنان نیز افزایش می‌یابد.

خروجی انواع متغیرهای رفاه خانوارها، با کار پنهان مبین سطح کل رفاه خانوارها خواهد بود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میانگین این شاخص‌ها در خانوارهای گروه اول کم‌ترین مقدار و در خانوارهای گروه چهارم دارای بیشترین مقدار است. نتایج آنالیز واریانس (Anova) متغیرهای

جدول شماره ۹- تحلیل واریانس متغیرهای سطح رفاه و کار پنهان زنان

	ANOVA	Mean square	f	sig	انحراف معیار	میانگین	درآمد
Between Groups	۱۸/۷۷۱			۰/۰۰۰	۹۱۷۷۲	۲/۵۷۹۸	۱۰۰۰۰۰-۲۰۰۰۰۰
Within Groups	۳۳۶/۲۲۸	۶/۲۵۷	۶/۸۱۱		۱/۲۸۰۵۷	۲/۸۲۵۷	۲۰۱۰۰۰۰-۳۰۰۰۰۰۰
Total	۳۵۴/۹۹۹	۹۱۹			۹۳۴۰۴	۲/۶۰۴۰	۳۰۱۰۰۰۰-۴۰۰۰۰۰۰
					۷۳۹۴۸	۳/۱۱۰۸	۴۰۱۰۰۰۰ به بالا

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

نتیجه گیری

بدون شک زنان روستایی به عنوان شاغلان پنهان جامعه روستایی فعالیت‌های متنوع و متعددی را در بخش‌های کشاورزی و دامداری انجام می‌دهند. شاغلانی که علاوه بر این مسئولیت‌ها، مدیریت منزل، اقتصاد خانوار و همچنین تربیت فرزندان را نیز بر عهده دارند. و از طرفی فعالیت و نقش آنان در جامعه، آنقدر ساده و پیش پا افتاده فرض شده که می‌توان گفت هیچ متفکری به عمق این مسأله و کار گروه‌های پنهان که در قالب فعالیت زن خانه دار روستایی وجود دارد نیندیشیده است. در این راستا نگارندگان ابتدا میزان کار پنهان زنان روستایی و سپس رابطه‌ی آن با سطح رفاه خانوار روستایی را مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج تحقیق بیان کننده آن است که ارزش پولی کار پنهان زنان روستایی در امور کشاورزی و دامداری به طور میانگین ۷۴۰۵۰۰ تومان می‌باشد. و همچنین بررسی جدول‌های شاخص واریانس ANOVA نشان می‌دهد که تفاوت معناداری بین چهار گروه درآمدی خانوارهای روستایی و کار پنهان مشاهده می‌شود بنابراین این‌گونه می‌توان گفت که با افزایش سطح رفاه، کار پنهان زنان روستایی نیز افزایش می‌یابد.

پیشنهادها و راهکارهای علمی - اجرایی

۱- جلب توجه اقشار مختلف جامعه در مورد جایگاه زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی و دامداری و حساس نمودن عموم به موقعیت آن‌ها؛
 ۲- کار پنهان زنان روستایی قلب اقتصاد است و نیاز به فرهنگ سازی در ارزشمند نمایاندن این

خدمات که در حجم تولید ملی انکار ناپذیر است و در رشد و توسعه ملی موثر می‌باشد؛
 ۳- توصیه‌های آینده نگر جهت پیشرفت زنان به دولت‌ها، جهت محاسبه کار زنان روستایی در محاسبه تولید ناخالص ملی؛
 ۴- شناخت و ارزیابی دقیق نوع و میزان مشارکت‌های اقتصادی زنان روستایی در همه‌ی نقاط ایران، با سنت‌ها و فرهنگ‌های مختلف؛
 ۵- ارائه تسهیلات و فراهم نمودن زیر ساخت‌های دولتی در راستای توانمند کردن زنان روستایی؛
 ۶- تغییر ذهنیت و باورهای سنتی زنان نسبت به توانایی‌های خود و تقویت حس اعتماد به نفس، جهت شکوفا سازی استعدادهای نهفته آنان؛
 ۷- تمهیدات قانونی و اقتصادی برای زنان روستایی بی سرپرست؛
 ۸- بهبود وضعیت زنان خانه دار و تأمین مالی و بیمه بهداشتی زنان روستایی، بیمه حوادث و از کار افتادگی و همچنین قوانین حمایتی در جهت مشارکت و هم سوئی با مردان در اقتصاد خانواده؛
 ۹- ارائه تسهیلات و فراهم ساختن برنامه‌های آموزشی در زمینه کشاورزی برای زنان روستایی با توجه به نقش انکار ناپذیر آن‌ها در فعالیت‌های کشاورزی؛

۱۰- توجه به محتوای آموزشی برنامه‌ها و هماهنگ نمودن آن با میزان سواد و سن زنان روستایی برای درک هر چه بیشتر و بهتر این مطالب.

منابع

- ۱- آجیلی، عبدالعظیم، قربانی کلاهی، مینا. (۱۳۸۷). نقش اقتصادی زنان روستایی در آسیا، مجله جهاد، شماره ۲۸۳ و ۲۸۴، ۱۲۲-۹۸.
- ۲- آگهی، حسین، پزشکی‌راد، غلام‌رضا. (۱۳۸۷). ارزشیابی کار زنان روستایی در کشورهای در حال توسعه، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۲۸، ۲۱۲-۱۸۱.
- ۳- آل‌آقا، فریده. (۱۳۸۴). شناسایی مشاغل درآمد زا برای زنان روستایی و تعیین نیازهای آموزشی و مهارت‌های متناسب با آن، پژوهش زنان، شماره ۱، ۱۶۹-۱۴۷.
- ۴- امینی، امیر مظفر، احمدی شاپور آبادی، محمد علی. (۱۳۸۶). اشتغال زنان روستایی در دو شهرستان برخوار میمه و فلاورجان استان اصفهان و ارزیابی تأثیر آن بر خوداتکایی اقتصادی آن‌ها، مطالعات زنان، شماره ۱، ۹۱-۶۵.
- ۵- بوذرجمهری، خدیجه، شایان، حمید، صادقی، فخری. (۱۳۸۹). تبیین مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی، (مطالعه موردی: دهستان‌های بناجوی شرقی و شمالی شهرستان بناب آذربایجان شرقی)، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، شماره اول، ۶۹-۸۶.
- ۶- حاجیلو، فتانه، خانی، فضیله. (۱۳۸۷). بررسی تأثیر نگرش مردان بر ایجاد گروه‌های مستقل زنان روستایی، مطالعه موردی استان آذربایجان شرقی، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۱، ۱۷۱-۱۵۱.
- ۷- خسروی، محمود (۱۳۸۷). تأثیرات محیطی اندرکنش نوسان‌های رودخانه هیرمند با بادهای ۱۲۰ روزه سیستان. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی. شماره ۹۱. ۴۸ - ۱۹.
- ۸- سایت مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱.
- ۹- سکاران، اوما. (۱۳۸۱). روش‌های تحقیق در مدیریت، ترجمه محمد صائبی و محمود شیرازی، چاپ دوم، انتشارات موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، تهران.
- ۱۰- شادی طلب، ژاله. (۱۳۸۱). توسعه و چالش‌های زنان ایران، نشر قطره. تهران.
- ۱۱- شاوردی، تهمینه، چیت ساز، محمد جواد. (۱۳۸۹). مشکلات اقتصادی، اجتماعی - حقوقی زنان کشاورز از دید مسئولین ترویج روستایی، مجله زن، حقوق و توسعه (تحقیقات زنان)، سال چهاردهم، شماره اول، ۱۴۹-۱۱۹.
- ۱۲- صالحین، شهرزاد. (۱۳۸۲). نحوه صرف وقت زنان روستایی، پژوهش زنان، دوره ۱، سال ۳، شماره ۷، ۵۹-۳۱.
- ۱۳- علیایی، محمد صادق، رضوانفر، احمد، اکبری، مرتضی. (۱۳۸۸). تحلیل عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر سهم زنان روستایی از درآمد خانوار، مطالعه موردی شهرستان دیواندره، مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، شماره شانزدهم، صص ۱۲-۱.
- ۱۴- کیمیایی خلیل آباد، امیرجواد. (۱۳۷۸). تخصیص بهینه آب کشاورزی رودخانه سیستان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زابل.
- ۱۵- لهسایی زاده، عبدالعلی، جهانگیری، جهانگیر، نوری، خواجه. (۱۳۸۴). بررسی مشارکت

یافته مرتد افزر، فصلنامه اقتصاد کشاورزی، سال هشتم، شماره ۳۱، ۲۶۰-۲۳۵.

۲۱- نوری، هدایت الله، علی محمدی، نرگس. (۱۳۸۸). تحلیلی بر فعالیت‌های اقتصادی زنان روستایی، مطالعه موردی منطقه برآن شهرستان اصفهان، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال دوم، شماره ۲، ۱۰۴-۸۷.

22- Déa de Lima Vidal, (October 2013), Work division in family farm production units: Feminine responsibilities typology in a semi-arid region of Brazil Original Research Article, Journal of Arid Environments, Volume 97, Pages 242-252.

23- Dinesh Das, M.A., M. phil., ph. D, (2012), Sources of agricultural in formation among rural women. A village level study in Assan, Assistant, professor Dept. Of economics, Gossaigaon coolege, kokrajhar, Assam, INDIA, 1-12.

24- Keith Hoggart, shen cheng, (March 2006), Women's pay in English rural districts original Research Article, Geoforum, volume 37, Issue2, pages 306-287.

25- Kristin E. Smith, Rebecca Glauber, (September 2013), exploring the spatial wage penalty for women: Does it matter where you live? Original Research Article, Social Science Research, Volume 42, Issue 5, Pages 1390-1401.

26- Saad- Hussein, (2013), Environment and Health of Rural women Reference module in Earth systems and Environmental sciences.

27- Theodosia Anthopoulou, (October 2010), Rural women in local agro food production: Between trepreneurial initiatives and family Original Research Article strategies. Case study in Greece. Journal of Rural studies, volume 26, Issue 4, pages 403-394.

اقتصادی زنان روستایی، مطالعه موردی استان فارس، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۳، صص ۱۴۵-۱۲۴.

۱۶- مشیری، رحیم، مهدوی، مسعود، علیایی، محمد صادق، بررسی نقش سواد و نیروی کار زنان در درآمد خانوار روستایی، مطالعه موردی: زنان روستایی دیواندره استان کردستان، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۱۴، صص ۸۲-۶۹.

۱۷- منصور آبادی، افسانه، عزت الله، کرمی. (۱۳۸۵). پیامدهای توسعه بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زنان روستایی، مطالعه موردی استان فارس، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و چهارم، شماره دوم، ۱۵۷-۱۲۸.

۱۸- مهندسین مشاور فرپاک (۱۳۶۳). گزارش مرحله اول تأمین و احداث شبکه آب مشروب کلیه قراء سیستان. جلد اول. سازمان منطقه‌ای بهداری سیستان و بلوچستان. زاهدان.

۱۹- موسوی، سمیه، عمانی، احمد رضا، الهیاری، محمد صادق. (۱۳۸۹). بررسی موانع مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های تولیدی زراعی، فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ، سال دوم، شماره پنجم، ۶۹-۶۱.

۲۰- نواب اکبر، فیروزه، منفرد، نوذر، رضایی، علیرضا. (۱۳۷۹). عوامل موثر بر کمیت تولید صنایع دستی، مطالعه موردی: زنان عشایر نیمه اسکان